

FUNDAMENT

SO med språk- och kunskapsutveckling i fokus

Fundament är ett tydligt och välstrukturerat basläromedel i SO som säkerställer att alla elever ges möjlighet att klara betygskriterierna och utveckla sina förmågor. Läromedlet finns som både årskursböcker och stadieböcker. Alla böckerna i serien följer de nya kursplanerna i Lgr22.

Fundament sätter språk- och kunskapsutveckling i fokus. Serien består av grundböcker, lärarwebb och lärarhandledningar med mängder av utvecklande elevövningar som skapar lust och variation i inläringen.

Serien är skriven av ämneslärare med stor erfarenhet av såväl undervisning som forskning, och har genomgått extern faktagranskning.

Finns som både
årskursbok och
stadiebok

Om författarna

Mikael Bruér är legitimerad högstadie- och gymnasielärare i SO-ämnena. Efter mer än 15 år som lärare på högstadiet och gymnasiet är han idag verksam som universitetsadjunkt och doktorand vid Malmö universitet.

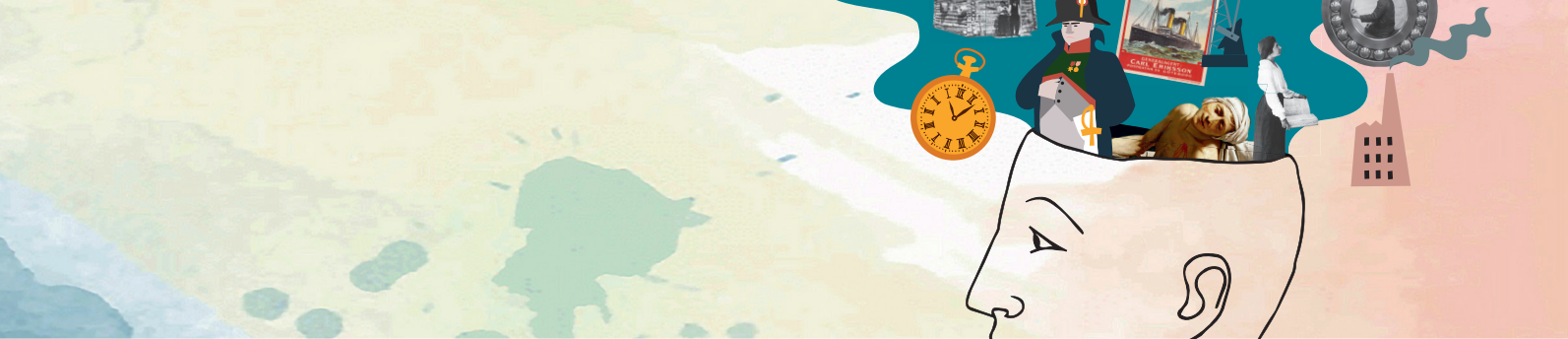
Per Eklund är legitimerad lärare, författare och föreläsare med mer än 20 års erfarenhet av undervisning, från grundskola till gymnasium och universitet. Han är känd för sin entusiasmerande, interaktiva pedagogik och vill inspirera människor att förstå religioners och kulturers möjligheter och utmaningar i vårt samhälle.

Tiina Hemberg är legitimerad lärare i samhällskunskap och historia för högstadiet och gymnasiet. Hon har arbetat som förstelärare och lärare i SO-ämnena och är idag skolledare på en högstadieskola.

Ingemar Wiklund utbildade sig i geografi på Stockholms universitet under 1990-talet. I drygt 20 år har han undervisat i SO-ämnena, från mellanstadiet upp till gymnasiet, alltid med geografi som huvudämne.

Med fokus på språk- och kunskapsutveckling

Grundböckerna har en tydlig struktur med noga genomarbetade och målgruppsanpassade texter. Tanken är att förklara istället för att förenkla och att skapa en grund för ett medvetet språkarbete.

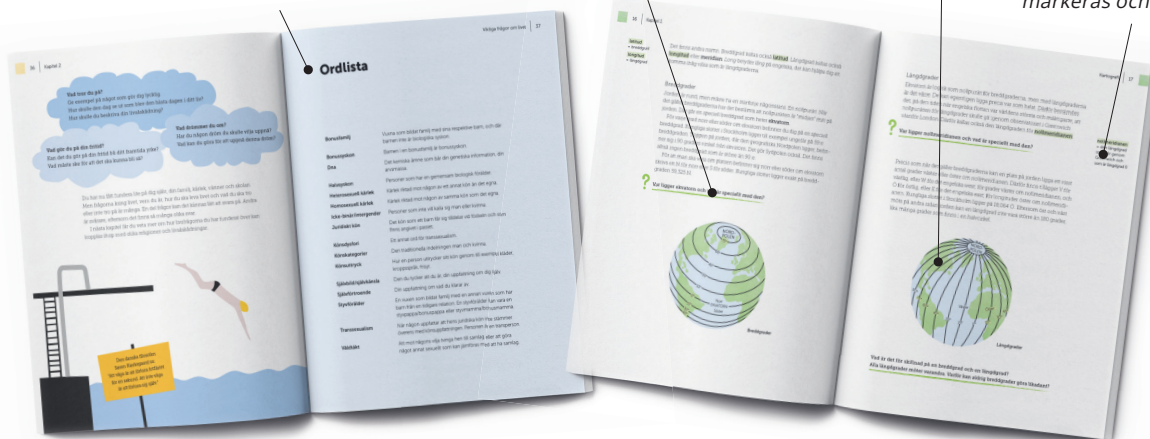
- Smarta lässtrategier och en modell för källkritik inleder varje bok.
- Kapitelstarten tydliggör för eleverna vad de ska lära sig.
- Texterna är noga bearbetade och viktiga begrepp förklaras i marginalen.
- Textens indelning i korta avsnitt med läsförståelsefrågor utgör stöd för inläringen.
- Kapitlets ordlista ger eleverna möjlighet att befästa det de lärt sig.
- Mängder av fördjupande kartor, spännande fotografier och stimulerande illustrationer stödjer inläringen.

Ordlistan i slutet av kapitlet sammanfattar ord och begrepp.

Texten är indelad i korta avsnitt med läsförståelsefrågor.

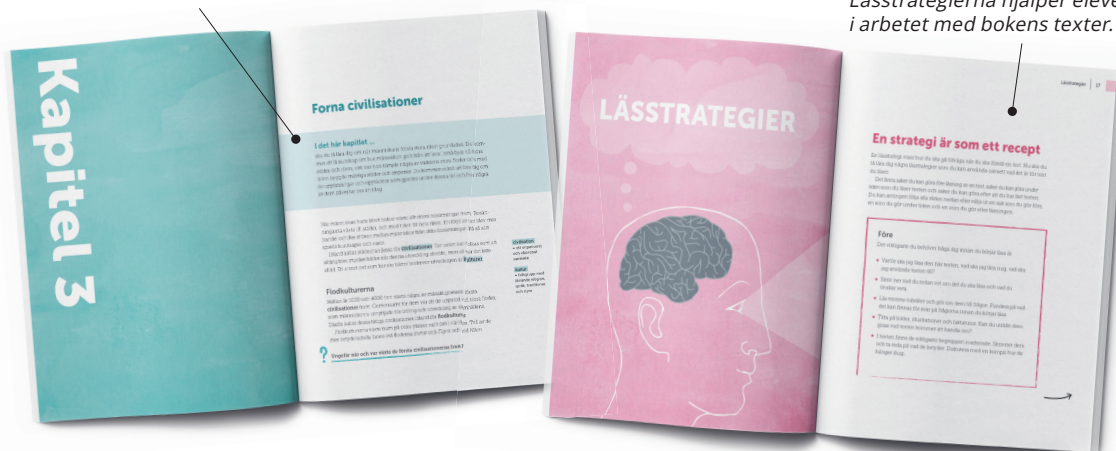
Bilder förtydligar och ger stöd.

Ord och begrepp markeras och förklaras.

Kapitlet inleds med en beskrivning av vad eleverna kommer att få lära sig.

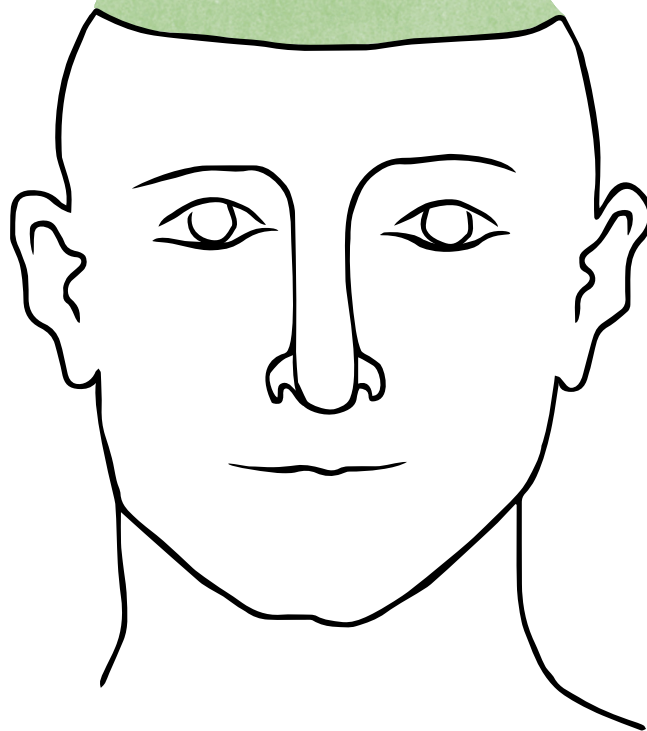
Lässtrategierna hjälper eleverna i arbetet med bokens texter.

FUNDAMENT

GEOGRAFI
7-9

Ingemar Wiklund

Lärarhandledning

tukan läromedel

Inledning

Läromedlets utgångspunkter

Fundament Geografi är ett heltäckande basläromedel i geografi som syftar till att alla elever ska klara betygskriterierna. Läromedlet består därför av en grundbok med fokus på det centrala innehållet och en lärarhandledning med övningar och uppgifter som låter eleverna använda sig av ämnesinnehållet i grundboken och som kopplas till kursplanens förmågor och betygskriterier.

Det är tänkt att eleverna ska utveckla följande tre förmågor i samband med undervisningen i geografi:

- Kunskaper om geografiska förhållanden och mönster samt om hur naturens processer och människors verksamheter formar och förändrar landskap och livsmiljöer i olika delar av världen. (Främst år 7.)
- Förmåga att utifrån geografiska frågor beskriva och analysera omvärlden med hjälp av geografins metoder och verktyg. (Främst år 8.)
- Kunskaper om miljö- och utvecklingsfrågor utifrån ekologiska, sociala och ekonomiska perspektiv på hållbar utveckling. (Främst år 9.)

De utgör grunden för att skapa en medvetenhet om människans roll i naturen. Grundboken är utformad för att täcka in både det centrala innehållet och de förmågor som eleverna ska utveckla under tre år i högstadiet.

När eleverna kommer från mellanstadiet till högstadiet har de redan läst en hel del geografi som aldrig återkommer i högstadieundervisningen annat än som repetition. I det ingår ett flertal moment som var obligatoriska i högstadiet i Lpo 94 men som tryckts ner i åldrarna i Lgr11 och Lgr22.

Det är bra att dra paralleller till det eleverna har lärt sig i mellanstadiet, av två anledningar: dels eftersom de förhoppningsvis har förkunskap om det som går igenom, dels för att få någon form av repetition av mellanstadiekursen i geografi.

I mellanstadiet används ofta filmserien *Geografens testamente*. Serien har tre delar. Det finns en uppsättning avsnitt om Sverige som eleverna ser i fyran, en om Norden som de ser i femman och slutligen en om Europa som de ser i sexan. Det kan vara bra om högstadieläraren tar sig tid att se de här tre serierna, eftersom hen då kan göra direkta kopplingar till filmerna.

Förutom namngeografi ingår andra delar av geografiämnet som kan exemplifieras för klassen med hjälp av scener ur filmerna. Till exempel: "I filmen tar de upp att slätterna i södra Sverige är bra att odla vete på. Tittar vi på USA och Ryssland ser vi att de har liknande slätter med samma klimat där de också odlar vete."

Det kan även vara bra att påminna eleverna om vad de gjort i de andra SO-ämnena i mellanstadiet:

- I historia har de troligen läst om vikingatiden i fyran och sedan fortsatt fram till gustavianska tiden och den första kungen av familjen Bernadotte i sexan.
- I religion har de gått igenom världsreligionerna. I början av mellanstadiet ingår även vikingarnas och samernas gudavärld.
- I samhällskunskap har de troligen i sexan gått igenom vad kommun, landsting och stat gör. Då ingår även familjen, lag och rätt samt brott och straff.

Samtliga SO-ämnen i mellanstadiet har ett innehåll som genom exempel kan kopplas till geografi-ämnets centrala innehåll i högstadiet. Det är alltid lättare för eleverna att förstå något nytt när läraren baserar det nya på något de redan kan.

Det är även viktigt att koppla ihop geografiämnet med övriga ämnen som eleverna läser, eller har läst, i högstadiet. Prata gärna med kollegorna över en kopp kaffe i lärarrummet och sy ihop det som

bearbetas i geografiämnet med det man arbetar med i andra ämnen. Geografi är, liksom historia, ett unikt ämne eftersom det på något vis ingår i alla andra skolämnen. Eftersom geografiämnet har så omfattande centralt innehåll är det fördelaktigt om det går att samarbeta med andra ämnen för att ge mer tid till kärnan i geografiämnet. Ett sätt för SO-lärare att komma runt tidsbristen är att dela upp ämnena så att de får en halv termin var och undervisa historia under ena terminen och geografi under den andra. De två ämnena kräver mest undervisningstid. Religion och samhällskunskap har inte lika omfattande stoffmängd och kan läsas som terminens andra SO-ämne, med inte fullt lika många undervisningstimmar.

Bokens upplägg och struktur

I grundbokens första kapitel får eleven med sig metoder, arbetssätt och lässtrategier som ska hjälpa eleven att förstå och kunna använda sig av texten. Du som lärare kan alltid backa tillbaka till detta inledande kapitel och välja en lässtrategi eller en metod som ni ska fokusera på tillsammans.

Grundboken är skriven på ett konkret och tydligt språk som förklarar istället för att förenkla. Mellan textens stycken finns läsförståelsefrågor som låter eleven stanna upp i läsningen och fundera på vad texten handlar om. Läsförståelsefrågorna är av karaktären "på raden" och "mellan raderna". De mest centrala begreppen är markerade och förklarade i marginalen. Samtliga centrala och nya begrepp förklaras i en ordlista i slutet av kapitlet.

Lärrarhandledningens upplägg och struktur

Lärrarhandledningen följer bokens huvudkapitel. Varje kapitel i grundboken har ett motsvarande kapitel i lärrarhandledningen. Lärrarhandledningens kapitel inleds med information om vad eleven ska lära sig, kopplat till kursplanens förmågor, betygskriterier och centrala innehåll. Inledningen innehåller också tips, idéer, länkar och annat digitalt material att komplettera med, eller litteratur för att fördjupa kunskaperna. Därefter följer en förteckning över övningar i lärrarhandledningen som är kopplade till ett eller flera moment i kapitlet.

Innehållet i grundboken är tänkt att läras ut under 25 moment, och varje kapitel har tilldelats lämpligt antal lektioner. Till övningarna finns uppgifter om koppling till betygskriterier, ungefärlig genomförandetid, beskrivning av hur övningen är tänkt att genomföras samt arbetsmaterial som kan distribueras till eleverna digitalt eller utskrivet på papper. I tabellen på s. 10 ser du vilka delar av centralt innehåll och betygskriterier som är kopplade till varje övning.

I slutet av kapitlet finns ett test som knyter an till det som eleverna tränat på i övningarna.

Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt

Kraven som ställs i kursplanen förutsätter att eleverna gör något mer med det centrala innehållet. De ska bland annat resonera, analysera, dra slutsatser, argumentera och jämföra. Det räcker inte att de reproducerar fakta för att klara betygskriterierna i ämnet. Språk och lärande är nära kopplade till varandra. Därför behöver eleverna få en språk- och kunskapsutvecklande undervisning. Alla elever gynnas av en sådan undervisning, men för många elever kan det vara absolut nödvändigt för att klara betygskriterierna.

Det finns ingen vedertagen definition av vad språk- och kunskapsutvecklande undervisning är för något, men forskning inom språk och lärande har identifierat olika framgångsfaktorer för en sådan undervisning.

- *Alignment* innebär att det ska finnas en samstämmighet mellan målen, undervisningen och bedömningsuppgiften. Det måste tydliggöras för eleven vilket målet är, hur vägen mot målet ser ut och hur du som lärare kommer att bedöma elevens kunskapskvalitet. Övningarna i lärarhandledningen är kopplade till kursplanen. I slutet av varje kapitel i lärarhandledningen finns ett test, som också knyter an till det eleven tränat på i övningarna.
- *Aktivera förkunskaper*. Undervisningen behöver ta sin utgångspunkt i elevens tidigare erfarenheter och kunskaper. När dessa aktiveras får eleven krockar att hänga upp sin nya kunskap på.
- *Höga förväntningar*. I Lgr22 är förväntningarna på eleverna högt ställda. Eleven ska göra något mer med det centrala innehållet och kunna tillämpa faktakunskaperna i resonemang och argumentationer, för att dra slutsatser eller jämföra. Det innebär att hen behöver mötas av en undervisning med högt ställda förväntningar och kognitivt utmanande uppgifter. Övningarna i lärarhandledningen är kognitivt utmanande.
- *Stöttning*. För att eleven ska kunna klara kognitivt utmanande uppgifter behöver hen stöttning längs vägen, inte bara här och nu. Det behövs en mer framåtsyftande stöttning i form av strategier. Istället för att förenkla övningen som vi ger eleven ska vi fundera över vilken stöttning eleven behöver för att klara övningen. I lärarhandledningen finns stödstrukturer till övningarna.
- *Språkets betydelse för lärandet*. Lärare behöver bli medvetna om vilka språkliga utmaningar som kan finnas i de texter eleven ska läsa, men också de texter som eleven själv ska producera. Vi behöver fundera över vilket språk som krävs för att nå målen inom det område vi arbetar med. Till varje kapitel finns därför begreppsövningar med de ämnesspecifika begreppen.
- *Interaktion och elevaktivitet*. Eleven behöver ges stort talutrymme och möjlighet till interaktion. Att tala och göra stärker lärandet och kunskapsutvecklingen. Elevens tankeprocesser synliggörs. Därför finns övningar i lärarhandledningen med fokus på interaktion och elevaktivitet.
- *Flerspråkighet som resurs*. När elevens flerspråkighet tillvaratas kan språk- och ämneskunskaper utvecklas parallellt. Om vi nyttjar elevens flerspråkighet kan vi ha fortsatt höga förväntningar, och även andraspråkselever kan arbeta med kognitivt utmanande övningar.

Lästips:

Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever: effektiv undervisning i en utmanande tid*. Natur & Kultur.

Läs också på <http://www.thomasandcollier.com/index.html>.

Gibbons, P. (2013). *Lyft språket, lyft tänkandet: språk och lärande*. Studentlitteratur.

Gibbons, P. (2013). *Stärk språket, stärk lärandet: språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. Studentlitteratur.

Greppa språket: ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet. Skolverket (2012).

Haje, M. & Meestringa, T. (2014). *Språkinriktad undervisning: en handbok*. Studentlitteratur.

Kaya, A. (2016). *Att undervisa nyanlända: metoder, reflektioner & erfarenheter*. Natur & Kultur.

Wiksten (f.d. Bjerregaard), M & Kindenberg, B. (2015). *Språkutvecklande SO-undervisning: strategier och metoder för högstadiet*. Natur & Kultur.

Att bedöma i SO-ämnen

Att bedöma elevens prestationer inom ramen för aktuella styrdokument är en utmaning. Inte enbart därför att bedömning i sig är en komplex process, utan också för att samtliga SO-ämnen är omfattande i relation till både det centrala innehållet och betygskriterier.

Uppgifterna i *Fundament*-serien utgår från det centrala innehållet och betygskriterierna och är uppbyggda utifrån två principer: analytisk och holistisk bedömning.

Analytisk bedömning

Analytisk bedömning innebär att bedömningen är uppdelad i mindre enheter. Varje enskild uppgift bedöms med utgångspunkt i olika delar av betygskriterierna. Detta är en metod som lämpar sig väl för bedömning av mindre uppgifter. Varje enskild uppgift är därför markerad med vilka delar av betygskriterierna som uppgiften kan ge belägg för. Varje enskild uppgift ger på så vis information om, eller belägg för, elevens kunskapsnivå.

Holistisk bedömning

Holistisk bedömning innebär att bedömningen riktar sig mot helheten istället för mot en mindre del. Att använda sig av holistisk bedömning lämpar sig bra om läraren ska bedöma ett större arbete eller prestationer över en längre tid. Uppgifterna i *Fundament*-serien understryker vilken förmåga som uppgiften utgår från och kan därför också användas för ett mer långsiktigt arbete och ingå i en större, holistisk bedömning.

Betygsättning

Att bedöma uppgifter är inte samma sak som att sätta betyg. Varje enskild uppgift ger läraren information om elevens kunskaper i relation till betygskriterierna för respektive ämne.

För att kunna sätta ett rättvist betyg är det viktigt att titta på helheten och bedöma elevens kunskaper utifrån samtliga uppgifter som eleven blivit bedömd på, och utifrån samtliga belägg som eleven visat.

I denna process kan de olika uppgifterna fungera som underlag för en större helhetsbedömning. I det sammanhanget är det viktigt att läraren tittar på elevens samlade prestation.

Geografiämnets särart

Geografiämnet är egentligen flera olika ämnen samtidigt. Tydligast syns det i uppdelningen mellan natur- och kulturgeografi. Det sätter också sina spår i den uppdelning av det centrala innehållet som gjorts i *Fundament*-serien. Under år 7 läser eleverna främst naturgeografi i form av väder och klimat. Här finns också Europa, Afrika och Sydamerika.

Under år 8 ligger istället tyngdpunkten på kulturgeografi – hur människor påverkar och påverkas av den miljö de lever i. I namngeografin tas Nordamerika och Oceanien upp.

Under år 9 kopplas det eleverna lärt sig ihop i moment som berör framtiden, med problem som har med klimat, energi och handel att göra. I namngeografin tas Asien och Antarktis upp.

Kartografin, som är bokens första kapitel, är tänkt att ge eleverna de grundläggande verktyg som de kommer att använda sig av under all framtida geografiundervisning. Kartor förekommer dessutom ofta i merparten av skolans olika ämnen, och ju tidigare eleverna lär sig hur kartor fungerar, desto mer nytta har de av kunskaperna genom högstadiet.

Namngeografi och kunskap kring enskilda länder är ett sisyfosarbete utan slut. Det är också namngeografin de flesta föräldrar förknippar med geografiämnet, även om det bara är ett av sex betygskriterier numera. För att inte skapa tråkiga lektioner där eleverna övar namn på städer, länder och platser vecka ut och vecka in, är det bäst att dela upp världen under hela högstadiet och inte låta eleverna lära sig alla världsdelarnas namngeografi under samma läsår.

Fältstudier är en viktig del av geografiundervisningen. Det finns en punkt om fältstudier i det centrala innehållet: Beskrivningar och analyser av platser och regioner med hjälp av kartor, enkla former av GIS, fältstudier och andra geografiska källor, metoder, verktyg och begrepp. Eftersom fältstudier måste skräddarsys efter det samhälle som finns runt skolan är det i praktiken omöjligt att skriva annat än förslag på vad man kan göra för fältstudier. Det viktigaste är att inte glömma bort fältstudierna när ämnet planeras. En bra idé för år 7 är att kombinera fältstudier med idrottsämnet, som ofta lär ut orientering till eleverna i den årskursen. Då kan eleverna tilldelas områden de orienterar i, eller kring, som samtidigt ingår i fältstudien för geografiämnet.

År 2017 gjorde Skolverket flera tillägg till det centrala innehållet i Lgr11, där internet och modern teknik som satellitbilder och GIS gavs ökad tyngd i geografiundervisningen. Detta är något som lärare bör ta extra hänsyn till när lektioner planeras. Teknikutvecklingen går snabbt framåt, och det är omöjligt att hålla en lärobok uppdaterad mer än något år. Lita därför inte enbart på grundboken när det gäller just behandlingen av GIS och digitala verktyg i klassrummet.

Turism och globalisering

Typ av övning: gruppdiskussion

Gruppstorlek: 4–6 elever

Tid: 60–80 minuter

Förmågor som tränas: göra geografiska analyser av omvärlden och värdera resultaten med hjälp av kartor och andra geografiska källor, teorier, metoder och tekniker

Koppling till centralt innehåll och betygskriterier: se tabell på s. 10

Läroinstruktion

Gå igenom fördelar och nackdelar med turism i Thailand och ta speciellt upp de fem punkterna i slutet av kapitlet. Ge eleverna tid att läsa igenom vad turister är ute efter i det varma landet. Wikipedia duger till detta, annars har resebyråföretag ofta bra information för turister på sina hemsidor.

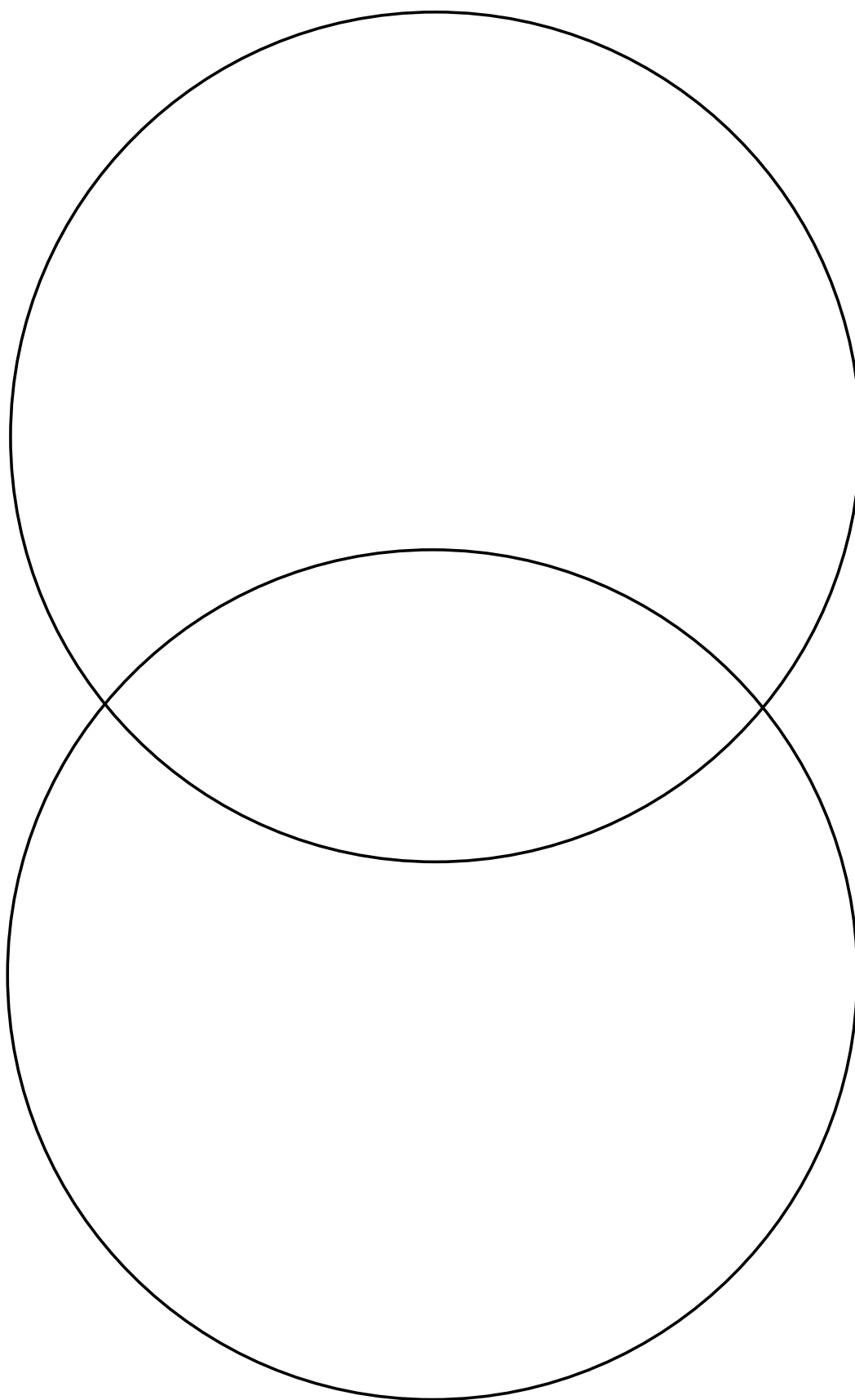
Dela ut två tomma elevblad till varje grupp. På det ena ska de ange fördelar, på det andra nackdelar. Varje grupp ska diskutera Sverige och ett valfritt varmt, typiskt turistland. Thailand används i grundboken så det är redan "taget", men om många elever har semesterat på Kanarieöarna kan det vara ett bra alternativ. Bäst är om varje grupp kan välja ett eget land.

Vad är det turister vill uppleva? Låt eleverna gruppvis på det ena bladet fylla i fördelar med de båda länderna ur turistperspektiv, det vill säga det som är unikt för Sverige i den ena cirkeln och det som är unikt för det varma turistlandet i den andra. Skriv fördelar som bägge länderna har gemensamt i mitten.

På det andra bladet ska eleverna ange nackdelar. De ska fundera på vad de tycker att turisterna ska göra i respektive land, och sedan avgöra om det medför något negativt för miljön, djuren i landet eller befolkningen. Fyll i resultatet på samma vis som med fördelarna: det som är negativt enbart för Sverige i en cirkel, de nackdelar som är unika för det varma turistlandet i den andra cirkeln och det som är negativt för bägge länderna i mitten.

Sätt upp diagrammen så alla kan se dem. Låt eleverna redovisa gruppvis för hela klassen.

Turism och globalisering

INNEHÅLL

1	Kartografi	16
	Vad är latitud och longitud?	17
	Vad är en kartprojektion?	22
	Vad är en karta?	27
	Vad är en topografisk karta och vad finns det för andra kartor?	28
	Vad är det för skillnad på en statisk karta och en dynamisk karta?	31
	Vad är GIS?	32
	Ordlista	34
2	Årstider och väder	36
	Vad skapar vädret?	37
	Varför är det dag och natt?	38
	Varför har vi olika årstider?	38
	Varför är det inte varmt på Nordpolen?	41
	Hur uppstår vindar?	42
	Finns det något annat sätt som vindar uppstår?	44
	Vad är en tromb?	46
	Vad är en orkan?	47
	Vad är monsun?	48
	Regn	50
	Varför regnar det?	52
	Varifrån kommer vattnet till regnet?	54
	Påverkar havsströmmarna vädret?	56
	Påverkas vädret av avståndet till havet?	58
	De stora vädersystemen	58
	Hadleycellerna och passadvindarna	58
	Varför går inte passadvindarna rakt mot ekvatorn?	60
	Varför blåser inga passadvindar hos oss?	60
	Ordlista	62

Fundament Geografi 7–9

Copyright © Tukan läromedel

Utgiven av Tukan läromedel 2022

Örlogsvägen 15

426 71 Västra Frölunda

www.tukanlaromedel.se

Faktaundersökning:

Alexander Walther, geograf

Mikael Ring, docent i kulturgeografi

Redaktionell produktion:

KAP Pernilla Karlsson AB

Formgivning:

Anna Arturén, Gyllene Snittet

bokformgivning AB

Illustrationer/omslag:

Anna Lagerström, Lille fabrik AB

Kartor:

Petter Lönegård, Lönegård & Co

Andra tryckningen

Tryckt i Lettland 2023

ISBN 978-91-88955-45-6

3 Vittring och erosion

Mekanisk vittring	66
Biologisk vittring	67
Kemisk vittring	68
Erosion och massrörelser	69
Sluttningsprocesser	72
Istid	73
Deposition, jordart och jordmån	76
Bergartscykeln	77
Ordlista	78

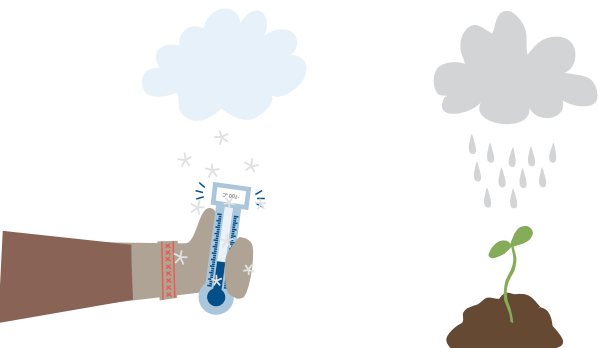
4 Klimatzonerna

Vad är skillnaden på en klimatzon och en klimattyp?	81
Har klimatzonerna alltid sett likadana ut?	83
Vad är ett klimatdiagram?	84
Tropiskt regnrikt klimat, regnskog	85
Tropiskt regnrikt klimat, savann	88
Torrt klimat, stäpp	91
Torrt klimat, öken	94
Tempererat klimat	98
Varmtempererat klimat, lövskog	98
Medelhavsklimat	100
Kalltempererat klimat, barrskog	102
Polarklimat, tundra	104
Polarklimat, glaciärer	107
Bergens klimat	110
Ordlista	112

5 Afrika, Sydamerika, Europa

114

Afrika	115
Nordafrika inklusive Maghreb	118
Västafrika inklusive Kap Verde	120
Centrala Afrika inklusive Saint Helena och övriga öar	122
Östafrika inklusive Madagaskar	124
Södra Afrika	128
Sydamerika	130
Karibiska (norra) Sydamerika	132
Centrala Sydamerika	134
Södra Sydamerika	137
Europa	141
Norden	143
Baltikum och Ryssland	146
Västeuropa	149
Östeuropa utom västra Balkan	154
Västra Balkan	156
Medelhavsländer i Europa	158
Ordlista	161

6	Varför spred vi ut oss?	164	9	Transporter och globalisering	234
	Hur många människor bor på jorden?	166		Hur har varor transporterats?	235
	Varför lämnade människan Afrika?	167		Globalisering	237
	Var byggdes de första städerna?	171		Vad hände före den industriella revolutionen?	237
	Är alla städer likadana?	178		Vad hände under den industriella revolutionen?	238
	Christallers centralortsteori	181		Vad har hänt efter den industriella revolutionen?	240
	Staden och dess omland	182		Vad är en värdekedja?	241
	Räcker maten?	183		Vad är globalisering?	242
	Äng är åkers moder	185		Turismen i en globaliserad värld	244
	Hur har man gjort för att öka matproduktionen?	186		Ordlista	248
	Räcker maten i framtiden?	188	10	GIS och kulturgeografi	250
	Ordlista	190		Vad är så bra med GIS?	251
7	Folkförflyttningar	192		Kulturgeografiska fältstudier	254
	Migration, emigration och immigration	194		Ordlista	257
	Bostadsproblem	195	11	Nordamerika, Oceanien	258
	Ruralisering	196		Vad menas egentligen med Amerika?	259
	Ett svenskt exempel på urbanisering	197		Nordamerika utom Centralamerika och Karibien	261
	Arbetskraftsinvandrare migrerar för att de vill	198		Nordamerikas polarområde	261
	Migranter migrerar för att de måste	200		Nordamerikas barrskogsregion	262
	Ordlista	206		Klippiga bergen från Alaska till Kalifornien	263
8	De fattiga och de rika	208		Centrala Nordamerika med prärien och Stora sjöarna	266
	I-länder och u-länder	209		Östra USA och Atlantkusten	269
	De fyra sektorerna	212		Golfkusten från Mexiko till Florida	270
	Från u-land till i-land	216		Ökenstaterna inklusive Mexiko	271
	Hur mäter vi en befolkning?	218		Centralamerika	273
	Vad är en befolkningspyramid?	218		Karibien	275
	Vad är den demografiska transitionen?	219		Oceanien	276
	Anomalier i befolkningspyramider	225		Mikronesien	280
	Två försök till familjeplanering	229		Melanesien	282
	Ordlista	232		Polynesien	284
				Australien	287
				Ordlista	292

12	Du och klimatkrisen	294	15	Klimatkrisen och framtidens sårbara platser	348
	Klimatförnekarnas argument	297		Isarna och havsnivåhöjningen	349
	Hur mycket får temperaturen stiga?	305		Kuststäderna	350
	Ordlista	306		Länder som dränks	353
13	Varför förnybar energi?	308		Livet i haven	354
	Den farliga koldioxiden	310		Klimatkrisen och Golfströmmen	356
	Förnybar energi	311		Klimatkrisen och orkanerna	358
	Sol	313		Klimatkrisen och Arktis	360
	Vind	314		Klimatkrisen och glaciärer och floder	364
	Vatten	315		Klimatkrisen och Sverige	368
	Geotermisk energi	318		Ordlista	372
	Träflis	319	16	Intressekonflikter	374
	Biobränslen	319		Hur kan du påverka klimatet?	376
	Lagring av energi	321		Intressekonflikter om vatten	377
	Lagring av koldioxid	322		Intressekonflikter om land	385
	Behövs kärnkraften?	323		Kan matbrist leda till krig?	393
	Ordlista	324		Ordlista	394
14	Sårbara platser	326	17	Asien, Antarktis	396
	Asteroider, meteoroider, meteorer och meteoriter	327		Asien	397
	Plattektikonens faror	329		Norra Asien (Sibirien)	398
	Jordbävningar	330		Kaukasien (Västasien)	400
	Vulkanutbrott	334		Centralasien	403
	Supervulkaner	338		Östasien (Ostasien, Fjärran Östern)	405
	Vulkanerna och klimatet	340		Sydöstasien (Ostindien)	409
	Tsunamier	342		Södra Asien (Sydasien)	412
	Skydd mot jordbävningar och vulkaner	345		Mellanöstern	417
	Ordlista	346		Antarktis	422
				Västantarktis och Transantarktiska bergen	425
				Östantarktis	428
				Ordlista	430

Turismen i en globaliserad värld

Människan har alltid varit nyfiken och undrat vad som finns bortom horisonten. En definition av en turist kan vara: "En person som reser mer än tio mil för nöjes skull och stannar borta mer än en natt."

Det vi kallar turism är dock ganska nytt. Turismen har ökat i och med att det blivit lättare att transportera sig, samtidigt som folk har fått mer pengar att röra sig med och fler semesterdagar. Den typen av turism började för Sveriges del med att resebolag öppnade upp Mallorca för **charterturism** i mitten av 1950-talet. Svenska arbetare hade bra löner och hade dessutom fått tre veckors **lagstadgad** semester. Charterflyg till Kanarieöarna kom igång tio år senare. Detta trots att Spanien, som äger båda ögrupperna, fortfarande var en fascistisk diktatur under Francos styre.

Det finns alltid något som lockar turister. Det kan vara sol och vackra badstränder, ett känt byggnadsverk, spännande skidbackar eller bara en önskan om att få uppleva en annan kultur. De flesta människor turistar i sitt eget land. Det är främst människor i den rika delen av världen som reser till andra länder och ofta går resan till platser i fattiga länder. För många rika människor ger det status att resa mycket, speciellt till platser som andra inte har råd att ta sig till.

När började turismen bli vanlig i Sverige?

Turismens problem

Med turism följer problem. Det tydligaste är att turismen förstör sig själv. Ofta dras turister till orörda platser. Tomma badstränder, sluttningar med orörd snö att skida i, bergstoppar att stå ensam på och blicka ut över ett orört landskap.

Men när fler och fler människor reser till ett turistmål förstörs just det som turisterna är ute efter. Stränderna blir överbefolkade och täckta av sopor.

Liftköerna till skidbacken är timslånga. Varenda bergssluttning har en egen skidanläggning. Turismens påverkan har gått så långt i vissa städer att man har infört speciella turistskatter, förbud mot privatuthyrning av rum och fotograferingsförbud. De mest kända bergstopparna är numera så välbesökta att bergsbestigare under **högsäsongen** får stå i kö på toppen för att kunna ta en selfie.

lagstadgad
= med stöd av
lagen

Kö till toppen av Mount Everest i maj 2019.

Många turister reser från rika länder till fattiga länder. En normal inkomst för en grovarbetare i ett land som Sverige är stor nog för att kunna leva som en rik bankdirektör i ett fattigt land.

Turism skapar arbetstillfällen och inkomster i det fattiga landet, men den bidrar också till **människohandel**, **prostitution** och utnyttjande av människor inom handel och restaurangnäring, där det inte är ovanligt med arbetsdagar från gryning till skymning för att turisterna ska få den service de anser sig ha rätt till. Med rika turister följer också kriminalitet, allt från enkla **ficktjuvar** till företag som försöker lura av turister pengar genom att till exempel få dem att köpa dyra **andelslägenheter**.

Vad är det som många turister söker, och varför förstörs just det när turister börjar komma till en plats?

Thailand – ett exempel

Thailand är ett populärt turistmål för svenskar och har varit så i mer än 20 år. Svenskarna var dock inte först. Redan under **Vietnamkriget** började USA bygga upp infrastruktur i Thailand. Dels för att få thailändarna att gilla amerikaner och hindra dem från att bli kommunister, dels för att skapa trygga områden nära Vietnams gräns där amerikanska soldater kunde roa sig under sina **permissioner**. Framförallt runt huvudstaden Bangkok växte det upp områden med barer, **massagesalonger** och **bordeller**.

När kriget tog slut 1975 åkte amerikanerna hem, och det de hade byggt upp blev grunden till dagens blomstrande turistindustri. Vid krigsslutet besöktes Thailand av en miljon turister och soldater på permission varje år. År 2018 kom drygt 35 miljoner turister till Thailand. De spenderade 63 miljarder dollar under sin vistelse, vilket är mer än hälften av landets samtliga inkomster. Numera är kineser den största turistgruppen, de utgör 32 % av turisterna i Thailand.

Färre svenska turister åker till Thailand nu än för några år sedan, men det är fortfarande ett av de mest populära länderna att semestra i.

Den stora strömmen av turister till Thailand får en del negativa konsekvenser:

- Prostitutionen byggdes upp under Vietnamkriget och har fortsatt växa sedan dess. Unga flickor från byar i landets inre lockas att bli värdinnor på klubbar men slutar som prostituerade på gatan eller i avskilda rum på nattklubbarna.
- Priserna stiger på allt som finns nära turisterna. Numera räknas Bangkok som en av Sydöstiens dyraste städer när det gäller hotell, restauranger och nöjen.
- Kriminaliteten ökar i städer och på populära turistmål. Framst rör det sig om olika sätt att lura turister på pengar.
- Naturen och stränderna förstörs snabbt av utsläpp och skräp när turister och lokala företag dumpar sopor direkt i havet. I Bangkok säljs i **genomsnitt** 600 000 plastkassar om dagen. Många av dem hamnar till slut i havet, tillsammans med tomma vattenflaskor och annat plastskräp.
- Grymhet mot djur har blivit vanligt, eftersom turister vill bli fotograferade tillsammans med fastkedjade elefanter eller drogade tigrar.

Ge exempel på nackdelar som turismen i Thailand fört med sig.

